

Kovalovszky Márta

EGYETEMEIM

Művészettörténész? Mi az?

Harmadikos gimnazista koromig fogalmam sem volt róla; barátaink, ismerőseink között sok tanár, nyelvész, irodalomtörténész volt, művészettörténész egy sem, magát a szót sem hallottam. A gimnáziumban Cseh-Szombathy László¹ tanította nekünk akkor a történelmet és a földrajzot (a kiváló szociológust valamilyen 56-os megnyilvánulásáért büntetésből helyezték Kiszepstre). Apja a két háború közt hozta létre nagyszerű magángyűjteményét,² ő tehát ugyancsak tudhatta, mit jelent a művészettörténész, a művészettörténet. Egyik földrajzóráján – túllépve a tananyagon – a különböző korú épületek stílusáról magyarázott. Építészeti stílusok? Ilyesmiről környezetemben még sohasem beszélt senki, s nagyon megtetszett a dolog. A szünetben megkérdeztem, van-e olyan szakma, ami ezzel foglalkozik? Van, művészettörténetnek hívják, így hangzott a válasz, némi magyarázatot is fűzött hozzá a tanár úr. Hm. Kíváncsian kezdtem az otthoni könyvek között keresgélni. Édesanyám tanár, édesapám nyelvész és irodalomtörténész lévén, nagy könyvtárunk volt, de művészettel kapcsolatos kiadványokat alig találtam, néhány albumot csupán, ezeket lapozgattam. Szüleim magától értetődőnek vették, hogy egyetemre megyek, tanár leszek, a felvételi jelentkezés idején azonban eszembe jutott Cseh-Szombathy tanár úr – bölcsészkarra, magyar és művészettörténész szakra jelentkeztem. A család ezt kissé furcsállotta, a magyart rendben lévőnek tartották, mivel műveltségük és érdeklődésük középpontjában az irodalom és a nyelvészet állt, a művészettörténet azonban gyanús, afféle „lila ködös” elképzelésnek számított szüleim szemében. Viszont: „Hadd próbálkozzon a gyerek!” 1957-ben felvételiztem. A felvételin izzadtan és remegve rágtam a körmömet, de mivel akkoriban az egyszerű kérdések elsősorban a jelölt általános múzeumi tájékozottságára vonatkoztak (milyen magyar múzeumokat ismer, melyikben járt, milyen művek szerepelnek ott a kiállításon, melyik a kedvence, miért, stb.) – a dolog nem volt túlságosan nehéz. A forradalom után külföldre utazni még sokáig nem lehetett, az ottani múzeumokat nem ismerhettük, a Magyar Nemzeti Galéria éppen abban az évben, 1957-ben jött létre; képzőművészeti albumok, magyar nyelvű szakirodalom alig létezett, kiállítási élet szintén, nyelveket nem tudtunk, külföldön megjelent könyvek elérhetetlenek voltak, a váci utcai Idegennyelvű Könyvesbolt később, már egyetemi hallgató korunkban

¹ Cseh-Szombathy László (1925–2007) szociológus, az MTA tagja. 1953–1957 között a kispesti Landler Jenő Gimnázium tanára volt.

² Cseh-Szombathy László (1894–1968) belgyógyász, kispazda politikus, 1945–1948 között országgyűlési képviselő, a Csengery utcai Kisegítő Kórház főorvosa. Oltványi Imre és Fruchter Lajos hatására kezdett képeket gyűjteni.

nyílt meg.³ A felvételi bizottság így elsősorban a Szépművészeti Múzeum anyagával, kiállításával kapcsolatban tett fel kérdéseket. Értelmiségi családunk számára ugyan az irodalom jelentette a kultúra és műveltség legfontosabb rétegét, de múzeumba jártunk, a ritkán adódó alkalmakkor meg-megnéztük egy-egy kiállítást. Mindenesetre felvettük.

Összesen 13-an lettünk elsőéves művészettörténész hallgatók, ez volt az I/C-csoport. A művészettörténet mellé másik szaknak – mint legtöbbünk – a magyart választottam. Kicsiny szak volt akkor a művészettörténet, a mi évfolyamunk – tíz leány, három fiú, az utóbbiak közül Perneczky Géza fél év múltán, Kovács Péter másodévben jött át a történelem-szakról – nagynak számított, a felsőbb évfolyamok hallgatóival együtt összesen talán harmincan lehettünk. Amikor az évnnyitó után mi, művészettörténész-gólyák bemutatkoztunk egymásnak, elmondtuk, ki honnan jött, kirajzolódott a társaság vegyes szociológiai képe. Sokféle családi eredettel, tradícióval rendelkezünk, a kispolgárság, a történeti múlttal rendelkező jómódú polgárság, az értelmiség világából jöttek mellett akadt „bányászklány”, de nagyhírű református lelkész-teológus ivadéka is. Fővárosi, vidéki egyaránt. Nagyon különböző szelek fűjtak minket a művészettörténet-szakra, kit családi indíttatás, kit kíváncsiság sodort végül ide. Hamarosan összebarátkoztunk, ebben az is segített, hogy valamennyi évfolyam együtt birtokolta a szemináriumi termet – ez volt az ún. 18-as – ahol mindenkinek saját helye, saját fiókja volt. Napközben művészettörténet óráink egy részét is itt tartották, azonkívül itt olvastunk, beszélgettünk, vitatkoztunk, viccelődünk. Barátságos, családias atmoszféra uralkodott a helyiségben. A falon függő reprodukciókról azt regélték a felsőbb évfolyamosok, hogy azok a régi, Hekler-féle intézetből⁴ származnak. Tisztelettel pislogtunk fel rájuk (Hekler neve a művészettörténeti tanszék – mi akkor intézetnek neveztük – a tiszteletre méltó múltat meg az antik művészettel kapcsolatos szakirodalmat jelentette nekünk) és kezdetben tisztelettel pislogtunk a nálunk idősebb hallgatókra is. Rövid idő alatt összebarátkoztunk egymással, felsősök és az újonnan jöttek, gondolom, valamennyien otthonosan éreztük magunkat. Nekem ez különösen jól esett, a középiskolában – mint tartózkodó, könyvekbe bújó nebuló – kicsit magányosan „kilógtam a sorból”, most azonban ebben a barátságos atmoszférában, a közös érdeklődés, a lelkes tanulni- és tudnivágyás légkörében sikerült nekem is megtalálni a helyem, sőt ekkoriban született meg az a „becenév”, amely kizárólag engem jelentett és később – máig – közismert lett „köreimben”. Idősebb egyetemi társaink mellett baráti kapcsolataink alakultak ki a közvetlenül alattunk járókkal is: Marosi Ernő, Dávid Feri, Galavics Géza vagy Tóth Sándor tartoztak közéjük. Egyébként a felvételi vizsga napján, a

³ A Váci utca 32.-ben volt.

⁴ Hekler Antal (1882-1940) klasszika archaeológus, régész, művészettörténész, az MTA tagja. 1918-tól a budapesti Tudomány Egyetem Művészettörténeti Tanszékének (Budapesti kir. m. Pázmány Péter-Tudományegyetem Művészettörténeti Intézet, Művészettörténeti és Classica-Archaeologiai Intézet) vezetője. Ld. *Frakkok* 1. 161-167.; Gosztonyi Ferenc: A „Pasteiner-tanszék” vége. Az 1917-1918-as tanszéki pályázat története és iratai. *Művészettörténeti Értesítő*, 63, 2014, 1. 67-93.

vizsgabizottság aijtaja előtt várakozók között izgulva barátoktunk össze Askercz Évával. Barátságunk hamarosan, még tanulmányaink idején négyszemélyessé bővült: Dávid Ferenc és Kovács Péter csatlakozott hozzánk. Házasságkötésük után Éva és Feri Sopronban kezdett dolgozni, mi Péterrel a székesfehérvári múzeumba kerültünk, de a következő évtizedekben a gyakori látogatások egymásnál, a közös külföldi utazások mellett a művészettörténet különféle területeinek hasonló látásmódja is összefűzött bennünket. És akkor még nem sejtettük, hogy gyermekeink egyszer összeházasodnak, s mi egyetemi barátokból rokonokká „lépünk elő”.

A tanszék a bölcsészkar épület első emeletének néhány szobáját foglalta el, Fülep Lajos professzor, Zádor Anna (akkor egyetemi docens) és a könyvtár mellett itt helyezkedett el az a bizonyos 18-as számú szemináriumi terem, ahol óráink előtt, után tartózkodtunk, olvastunk, beszélgettünk. Askercz Évával itt varrtunk egyszer titokban tenyérnyi, csipkésen horgolt rózsaszínű paplangombot Pernecky Géza új, galambszürke télikabátjának „hátsó felére”. A kreáció nagy sikert aratott a Váci utca népe előtt: „forogtak utánam” mondta büszkén Géza, de aztán gyanakodni kezdett. És erről a folyosóról nyílt az a titokzatos szobácska, amelyet a felsőbb évesek közül egyedül Boskovits Miklós és Végh János használt. A mi évfolyamunkból csak Kovács Péter léphetett be ide a „tulajdonosokkal” való barátság jogán, később Boskovits és Végh engedélyezte Perneckynek, hogy festőtevékenységét náluk gyakorolja. E két társunkon kívül más még csak be sem leshetett, a szokásjog így szabta meg, azt meg mindenki tiszteletben tartotta.

A keresztfolyosón volt Vayer Lajos professzor szobája, a következő helyiségek már a filozófia tanszékhez tartoztak. Ez volt a Fogarasi-tanszék, egyik szobácskájában Márkus György dolgozott (akkor tanársegédként).⁵

A magyar nyelv és irodalom szakra sokan jártak, a tanszékek a hatalmas épület különböző emeletein sok helyiséget foglaltak el, s az előadásokat többnyire nagy, lépcsőzetesen emelkedő termekben tartották, alkalmanként 100–120 hallgató előtt. Mi, akik hamar megszoktuk a kicsiny művészettörténeti intézet otthonosságát, kissé idegennek, a tömegben elveszítettnek éreztük magunkat.

A művészettörténeti tanszéken/intézetben a sok beszélgetés, tapogatózó vita és tréfálkozás ellenére komoly munka folyt, amelyben mi, elsősök, kissé fejvesztetten próbáltunk tájékozódni, igyekeztünk bekapcsolódni az előadások folyamatába. Kivételesen talán csak Mikes Ildikó volt, ő – tapasztalatai és sokféle tudása birtokában – rejtélyesen mosolygott évfolyamtársai igyekezetén. Kis szak lévén a művészettörténet, valamennyi évfolyamára való tekintet nélkül, ugyanazt a korszakot tanulta. Amikor mi elsőévesként beültünk az egyik nagy előadóterembe, éppen a művészettörténet „írott, íratlan, szándékolt és szándékoltatlan forrásairól” esett szó. Az ehhez kapcsol-

⁵ Fogarasi Béla (1891–1959) filozófus, egyetemi tanár, az MTA tagja, az MTA alelnöke. 1948-tól a Pázmány Péter Tudományegyetemen a filozófia nyilvános, rendes tanára. 1953–1957 között a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, majd az ELTE Dialektikus Materializmus és Logika Tanszék vezetője. Itt volt 1957–1965 között Márkus György (1934–2016) filozófus, Lukács György tanítványa, tanársegéd, majd adjunktus.

lódó előadások még az előző évben kezdődtek, érkezésünkkor a felsőbb évesek már jól kiismerték magukat a témában, Vayer professzor úr szempontjaiban, otthonosan jegyzetelték a megjegyzendőket. Mi viszont csak lassanként ébredtünk rá, miről is van szó és hogyan kapcsolódik mindez szeretett/vágyott tárgyunkhoz, a nagybetűs művészettörténethez.

Mint ahogyan Vayer Lajos professzornak egy másik előadás-sorozata, a „Velenice topográfiaja” is csak később, – közvetve és észrevétlenül – érett bennünk művészettörténeti tudássá. Eredetileg talán a középkori vagy a 16. századi Velenice festészetéről szóltak az előadások, s ehhez meg kellett ismernünk a város alaprajzát, templomait, palotáit. Mivel magát a helyszínt soha nem láttuk, az utazás lehetősége pedig csak délibábos álmokban szerepelt, a híres épületeket legfeljebb jó-rossz könyvillusztrációkról ismertük, idegennek és elvontnak tűnt a bebiflázott anyag. Ám amikor 1969-ben – életünkben először – kiléptünk a velencei Santa Lucia vasútállomásról, hogy vaporettoba szállva végighaladjunk a Canal Grande vizén, fel a Dogana vámházikó-ig, meglevenedett az egyetemi órák anyaga, s lelkesen soroltuk magunkban a közeledő objektumok nevét: Piccolo Simeone, Ca d’Oro, Fondamenta dei Tedeschi...

Elsőévesként nagyon vártuk Fülep professzor úr óráit, annál is inkább, mert a cím – *Bevezetés a művészettörténetbe* – azt ígérte, a legilletékesebb forrásból tudjuk majd meg, mi is az a művészettörténet. Fülepet megelőzte félelmetes híre; tudása magasából – mintegy az Olympos isteneinek magasából – tekintett le ránk, szerencsétlen, tudatlan hallgatóira; szavai mint kénköves mennykő hullottak alá, dörgött és villámlott. Igyekeztünk mondatait, gondolatait követni, megjegyezni. Szorgosan jegyzeteltünk, de semmit sem értettünk. Sok éve – Szabó Juli javaslatára – terveztünk, hogy elővesszük a Fülep-órákon készített feljegyzéseinket:⁶ ezek gondos összevetésével – nagy munkával – nyilván rekonstruálni lehet a professzor előadásainak gondolatait, gondolatmenetét, gondolati konstrukcióját, és végül is megtudhatjuk: mi a művészettörténet. Jóakarátú igyekezetünk nem járt sikerrel; a levegő után kapkodó töredékekből nem rajzolódott ki Fülep alaposan átgondolt, nagy művészeti és műveltségi anyagot mozgató művészettörténet-koncepciója. Nyilván zöldfülűek, éretlen kezdők, tájékozatlan szamarak voltunk még, túlságosan korán talákoztunk gondolataival, nem érthettük meg fejtegetéseit és ahhoz sem volt semmi tapasztalatunk, hogy mérlegeljük, vitassuk, megítéljük igazságukat. Tudjuk, Fülep nagy műve soha nem készült el; sajnós a mi tervezett „rekonstrukciós” elképzelésünk is csődöt mondott.

Féltünk Fülep professzortól, bár senkit sem buktatott meg, állítólag azért, mert nem akart „azzal a marhával”, tudatlan egyetemistával még egyszer találkozni. Zádor Anna tanárnő Fülep docente volt és nem hiába nevezték már elődeink is „Mamá-nak”. Energikus, de szelíd, derűs lénye jól ellensúlyozta professzorának kemény, nehéz és türelmetlen természetét. Szerettük lendületes előadásmódját (középkori, illetve klasszicista építészetet tanított nekünk), de igazán a belőle sugárzó életismeret és barátságos segítőkészség fogott meg bennünket. Ha megemlégtettünk egy-egy, az

⁶ Szabó Júlia feljegyzései az EJKH BTK Művészettörténeti Intézet Adattárában találhatóak.

Idegennyelvű Könyvesboltban kapható, fontos szakkönyvet, hamarosan viszontláthattuk azt az intézeti könyvtár valamelyik polcán. Zádor „Mama” észrevétlenül közbenjárt a hallgatók érdekében. Nagy része volt abban, hogy egyre otthonosabban mozogtunk a művészettörténet nevű diszciplína útjain.

Ugyancsak növelte otthonosságunkat két, témájában és karakterében nagyon különböző óra: Dobrovits Aladárnak az asszír-babiloni birodalom művészetével foglalkozó előadása és a Szilágyi János György által vezetett, a görög vázafestészet tárgyi anyagát ismertető kollégium. Az első egy időben is tőlünk távoli világ kultúráját hozta érintésnyi közelségbe, miközben megmutatta a régészeti-művészettörténeti gondolkodás tágasságát. A másikon megtanulhattuk, hogy a tudományos figyelem nem zárja ki, hogy az egykori élet jeleit felfedezzük és élvezettel, sőt bölcs humorral szemléljük egy műtárgy legapróbb töredékén.

Lehet, hogy már előttünk is így történt, de a mi időnkben a művészettörténet-hallgatók nagy része együtt járt kiállításra, moziba, színházba, hangversenyre. A hangversenyek vonatkozásában Tóth Melinda és a művészettörténet mellett a Zeneakadémiára is járó Farkas Márta volt a legjobban értesült, rájuk hallgatva mentünk el a Zeneakadémiára vagy az Erkel Színházba egy-egy híres karmester (Sir Henry Goossens, Roberto Benzi) vagy hegedűs (David Ojsztrah, Ruggiero Ricci) főpróbájára. Ezek a főpróbák ingyenesek voltak, a csaknem üres nézőtéren zeneakadémisták, egy-egy zenész vagy vájtfulú zenebolond ült. Melinda jelszava az volt, hogy az épületet az oldalbejárat felől, csendben kell megközelíteni, a portásra rá se kell hederíteni és csak olyan ajtón szabad bemenni, amelyikre ki van írva: Belépni tilos! Így fordult elő, hogy egyszer a hangoló zenészek közt, a színpadon találtuk magunkat, s onnan kellett „észrevétlenül” lemásznunk a nézőtérré. Viszont ezek „kalandok”, meg a főpróbák egyetemi éveink fontos és alapvető mozzanatai maradtak máig. Mi kezdők a (főként német nyelvű) szakirodalmat is együtt olvastuk, mivel – néhányunk kivételével (Tóth Melinda, Szabó Juli, Pap Gábor) – idegen nyelveket nem tudtunk, felosztottuk a szöveget, szótár segítségével mindnyájan megpróbáltuk értelmezni a mondatokat és beszámoltunk a többieknek annak tartalmáról. A Hamann-féle *Handbuch der Kunstgeschichte*⁷ olvasásában egyszer édesanyám segített: ő kiválóan tudott németül, a művészettörténeti szakkifejezéseket azonban nem ismerte. Mi viszont a német nyelvet nem ismertük, így hát nehézkesen haladtunk.

Harmadévben lassan kezdett körvonalazódni, hogy évfolyamunk tagjai közül ki mivel foglalkozik majd, melyik korszak, melyik műfaj vonzza legjobban. De a műtermekben folyó művészi munka egyaránt érdekelt mindnyájunkat. Kovács Péter révén – neki voltak leginkább művész-kapcsolatai – jutottunk el Ferenczy Béni, Kondor Béla vagy Korniss Dezső műtermébe,⁸ a Párizsból akkor hazatért ifjú

⁷ Richard Hamann: *Geschichte der Kunst in der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart*. Berlin, 1933. – bővített és átdolgozott kétkötetes változata: 1952., 1954., illetve puha kötésű kiadása: *Geschichte der Kunst*. I–VI. München, 1964–1967.

⁸ Korniss Dezső (1908–1984) festőművész, 1947–1948 között az Iparművészeti Főiskola tanára, az Európai Iskola tagja.

Csernus Tiborhoz⁹ maga a már akkor „professzori tekintélyű” Boskovits Miklós vitte el a társaságot. Ezek a látogatások mindnyájunknak hasznosak lehettek. A művészet régi korszakaival foglalkozók megérezhettek valamit a régi mesterek műhelyének légköréből, az ún. modernesek eleven kortársaik műveivel, látásmódjával ismerkedhettek meg. Mert különben – ez ma már hihetetlen! – az előadásokon, szemináriumokon a 20. század művészetéről nem esett szó. Művészettörténelmi képzésünk Daumier-vel befejeződött.

„A rakodópart alsó kövén ültem” (mint egykor a költő) Askercz barátnőmmel, de nem a Dunán elúszó dinnyehéjat néztük, hanem a Perneczky Géza által mutatott és kommentált Klee meg Miró-albumot. Akkor már ismertem sok modern művészt/művet, az Idegennyelvű Könyvesboltban naponta lapozgattam a kiadványokat, de Klee meg Miró képeivel ezeken a Duna-parti délutánokon ismerkedtem meg alaposabban. A 18-as szobában kézről kézreadtuk Kandinszkij (*Punkt und Linie zu Fläche*) és Klee (*Pädagogisches Skizzenbuch*) írásainak fordítását,¹⁰ amelyet Korniss Dezső adott kölcsön valamelyikünknek. Terjedt a „métély”, akadtunk néhányan, akik számára azután a modern művészet életre szóló feladatot, programot adott. Pontosabban a „vitaminhiány”: az egyetemi tanulmányainkból hiányzó hosszú korszak nélkülözése. Végző soron ez a mozzanat tekinthető a székesfehérvári múzeumban Kovács Péterrel folytatott tevékenységünk eredetének.

⁹ Csernus Tibor (1927–2007) festőművész. 1953-ban fejezte be tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán. 1964-től Párizsban élt.

¹⁰ Ezek a gépiratban terjedő fordítások a Molnár Sándor vezette Zuglói Kör keretében készültek az 1960-as évek elején. (A felvilágosítást Pataki Gábornak köszönöm.). Ld. még: „Különös fontosságot tulajdonítottak az absztrakció meghatározó egyéniségei által írott elméleti műveknek. Olyan „alapkönyvek” lefordítása történt meg ekkor, mint Kandinszkij : A szellemről a művészetben valamint Pont és vonal a síkon; Klee: Pedagógiai vázlatkönyv, Malevics: A tárgy nélküli világ, Mondrian: Natural reality and abstract reality című munkája.” Ld.: András Gábor: A Zuglói Kör (1958–1968). Rgy művészcsoport a hatvanas évekből. *Ars Hungarica*, 19, 1991, 1. 48.